

DOI: 10.2478/clb-2022-0008

JURNALUL LUI MIHAIL SEBASTIAN – ÎNTRU AUTENTICITATE ȘI FICȚIUNE

Ionela Toader

Universitatea Lucian Blaga din Sibiu
ionela.toader@ulbsibiu.ro

Abstract

Mihail Sebastian's diary was published posthumously, over fifty years after the writer's death, by the Humanitas Publishing House, under the title Journals 1935-1944, its publication being considered the major literary event of 1996. Faithful to Jules Renard's diary, which he read and about which he also wrote, Mihail Sebastian is an adept of authenticity and sincerity in diary writing. The fact that it was published more than fifty years after the author's death - a totally unexpected death - without the author having any possibility of processing it, is the best argument in favor of authenticity. Mihail Sebastian's Journal is a mixed type of diary, which captures a complex existence, mirroring the events he participates in, what he does and how he acts, but especially what he feels, being faced with certain situations. Thus, the Journal becomes a space of small history, as Eugen Simion calls insignificant everyday events, but also of big history, which is written as the Second World War starts, unfolds and ends, one of the more significant historical events that humanity has experienced and to which Mihail Sebastian was a witness. This is the reality that Mihail Sebastian experiences, a reality that could undergo a slight transfiguration, caused by the subjective angle from which the

events are viewed. It is precisely this inherently subjective angle that, to a greater or lesser extent, makes intimate writing a fiction of nonfiction.

Keywords: authenticity, sincerity, transfiguration of reality, fiction, fiction of non-fiction, narrative identity.

Încercarea de a stabili niște coordonate în ceea ce privește natura jurnalului ca specie literară a pus mereu în dificultate teoria literară; pe de o parte din cauza faptului că jurnalul face parte din genurile biograficului, ale căror limite de demarcație sunt atât de imprecise și greu de stabilit, pe de altă parte pentru că poate fi atât de versatil, încât își schimbă adesea „regulile” de la un caz particular la altul.

Cunoscutul Philippe Lejeune, în *Pactul autobiografic*, identifică patru categorii diferite ce definesc acest tip de text: forma limbajului, subiectul tratat, situația autorului și poziția naratorului, după care ar trebui să ne ghidăm pentru a stabili dacă o operă este o autobiografie sau dacă aparține unui alt gen înrudit cu aceasta. Conform taxonomiei făcute de Lejeune, un jurnal intim ar trebui să îndeplinească concomitent următoarele trăsături: să fie o povestire în proză, să trateze viața individuală a cuiva, să existe un raport de identitate între autor și narator, iar apoi un alt raport de identitate între narator și personaj. Faptul că jurnalul supus studiului nostru este scris de către o persoană reală – autorul – care are numele scris pe coperta cărții – Mihail Sebastian – înseamnă deja că *pactul nominal* a fost stabilit. Relația de identificare dintre autor-narator-personaj devine incontestabilă: cel care scrie, adică autorul, este și naratorul întâmplărilor scrise și personajul care trăiește aceste întâmplări, întocmai, așa cum ne sunt relatate. Am fi tentați să spunem că autenticitatea guvernează de la un capăt la altul, căci *pactul autobiografic* - contractul de lectură între autor și cititor - , prin care cititorul stabilește identitatea autor-narator-personaj, a fost

semnat, ceea ce înseamnă, conform tezei lui Lejeune, că textul analizat „exclue posibilitatea ficțiunii” (30). Dar, această afirmație merită nuanțată, căci raportul instituit între *autenticitate* și *ficțiune* într-o scriere autobiografică nu poate fi stabilit cu exactitate, iar granița dintre aceste două realități literare este adesea fluidă.

Fidel jurnalului lui Jules Renard, pe care l-a citit și despre care a și scris, Mihail Sebastian este adeptul autenticității și sincerității în scrierea diaristică. Faptul că a fost publicat la peste cincizeci de ani de la moartea lui Sebastian - moarte total neașteptată -, autorul neavând nicio posibilitate de prelucrare a lui, este cel mai bun argument în favoarea autenticității.

Jurnalul lui Mihail Sebastian este un jurnal mixt, care surprinde o existență complexă, cu evenimentele la care participă, ceea ce face și cum acționează, dar mai ales ceea ce simte, pus fiind în fața anumitor situații. Așadar, *Jurnalul* devine un spațiu al *micii istorii*, așa cum numește Eugen Simion evenimentele neînsemnate de zi cu zi, dar și al *marii istorii*, care se scrie pe măsură ce se desfășoară și se încheie. Al Doilea Război Mondial, unul dintre cele mai însemnate evenimente istorice pe care le-a trăit omenirea și la care evreul Mihail Sebastian a fost martor a constituit un astfel de cadru. Pentru a vorbi de autenticitate, trebuie să aducem în discuție conceptul de *sinceritate* - condiție inerentă a acesteia. Fără a omite posibilitatea unui „artificial al sincerității” (Barthes 243), așa cum îl numește Roland Barthes în *Deliberare*, și la care recurge adesea diaristii, totuși citind *Jurnalul* lui Sebastian avem iluzia unei profunde sincerități, prin transparența cu care Sebastian ne face martori propriei sale vieți. Pentru că însemnările din acest *Jurnal* sunt scrise de către o persoană reală, dar mai ales pentru că n-au fost scrise cu gândul publicării, păstrându-se pactul confidențialității, ne îndreptățeste, ca cititori, să considerăm veridice toate întâmplările relatate, cu atât mai mult cu cât multe

dintre acestea sunt verificabile. Astfel, problema minciunii deliberate nu se pune. Dar sinceritatea, ca orice alt fenomen, este relativă, prin ea se relevă un punct de vedere subiectiv ceea ce înseamnă că oricât de sinceră se dorește mărturisirea, cuprinde și un element imaginar, ceea ce Eugen Simion numește „imaginar de grad secund” (151). Sinceritatea absolută este o utopie, ceea ce ne obligă să admitem faptul că o minimă ficționalizare a realității își face loc și într-un text confesiv, nu neapărat dintr-o intenție de mistificare, ci pentru că este utilizat limbajul pentru a exprima realități non-verbale. Limbajul este un element declanșator al minimei ficționalizări a realităților trăite. Scriitura, reflexie a limbajului în text, este, în cazul însemnărilor zilnice ale lui Sebastian, mijlocul pe care autorul îl folosește pentru a-și expune întâmplările de zi cu zi. Dar aceste întâmplări, ca oricare altele structurate de limbaj, își pierd fidelitatea originală. Pe lângă limbaj, în *Jurnalul* lui Sebastian mai putem identifica un element de ficționalizare, și anume selecția evenimentelor pe care le relatează și omiterea altora. Dacă adăugăm acestor două evidențe și unghiul subiectiv din care sunt relatate evenimentele, devine limpede că realitatea suferă o ușoară transfigurare, ceea ce face ca scrierea intimă să devină o „ficțiune a nonficțiunii” (Simion 168).

Autenticitatea *Jurnalului* lui Sebastian nu poate fi totuși contestată, imputându-i-se subiectivitatea, pentru că, așa cum demonstrează José Ortega y Gasset în *Dezumanizarea artei*, atunci când descrie sentimentele care-i încearcă pe medic, pe soție, pe un ziarist și pe un pictor care asistă la scena unui om în agonie, în funcție de gradul de implicare al fiecăruia față de muribund. Acesta ar putea fi un argument adus celor care-l acuză de rele intenții în ceea ce privește dezvăluirea relației de prietenie cu Mircea Eliade, căci însemnările sale înregistrează reacții afective ale unei realități imediate, care – evident – este subiectivă.

Ficțiunea conține, pe de o parte, transpunerea în scris a faptelor de realitate care alcătuiesc „povestea de viață a autorului” și, pe de altă parte unghiul subiectiv din care sunt privite evenimentele de zi cu zi. Dincolo de această necondamnabilă *transfigurare a realității*, *Jurnalul* se păstrează în limitele autenticității, scrisul fiind un argument în plus. O afirmație a lui Sebastian dintr-un articol publicat în anul 1928 este revelatoare „Am încă prejudecata unei moralități a scrisului în acest sens, că nu-l accept decât în măsura în care caută un adevăr și exprimă o sinceritate” (Sebastian 659). Aceasta este o coordonată a întregii opere a lui Sebastian, manifestându-se cu atât mai mult în scrierea intimă. Stilul concis, notațiile spontane, frazele neelaborate imprimă scrisului din *Jurnal* autenticitatea și responsabilitatea pe care le proclamase autorul. Un stil prea îngrijit, prea estetizat ar fi dat impresia unor expresii căutate, ceea ce ar fi îndepărtat textul din sfera autenticității, după cum afirmă și Philippe Lejeune în studiul său *Pactul autobiografic*: „Când arta se vede prea tare, ea pare artificială; iar artificiul, disimulare” (Lejeune 210).

Dar, după cum am afirmat la începutul lucrării și după cum am arătat mai sus, granița dintre autenticitate și ficțiune este fluidă, neputând, oricât am vrea, să facem o demarcație strictă. Având această libertate, de a pendula între realitate și ficțiune, jurnalul permite crearea unei *identități narative* a autorului. Prin intermediul acestei scrieri intime, Sebastian se povestește pe sine, transformând textul în povestea vieții sale. Limbajul contribuie la formarea acestei identități, căci devine instrumentul povestirii, cel care structurează realitatea factuală a vieții. Această idee, a construcției unei povești care ar echivala cu însăși identitatea, este teoretizată de neurologul Oliver Sacks, după cum afirmă Paul John Eakin în studiul său *Writing life writing*: „S-ar putea spune că fiecare dintre noi construim și trăim o poveste, și că această poveste suntem noi, identitățile

noastre” (Eakin 2020). Așadar identitatea narativă este o „construire a identității prin narațiuni, mai degrabă decât o afirmare (autentică sau nu) a acesteia” (Oțoiu 285). O dihotomie se întrevide, căci identitatea autentică nu este echivalentă cu identitatea narativă, raportul dintre ele fiind doar de asemănare. O astfel de abordare dihotomică propune și Eugen Simion, care caracterizează jurnalul intim ca pe „un gen al *sinelui* în care *eul profund* și *eul biografic* se suprapun perfect” (Simion 209). Distincția apare și aici între *eul biografic* – *eu superficial* - și *eul profund*, unde *eul superficial* este cel al omului din viața de zi cu zi, adică Mihail Sebastian, și *eul profund* este cel al personajului, a cărei identitate narativă a luat naștere în și prin text, neexistând, ca atare, în afara operei. Citind acest *Jurnal*, vedem cum „o istorie a eului biografic” se transformă într-o „istorie a eului profund” (Simion 2011). În raport cu această identitate narativă, semnificativă devine *drama identitară*. Drama identitară este drama evreului-român care va încerca toată viața să armonizeze condiția iudaică cu cea românească, dar căruia, mai ales în timpul războiului când antisemitismul fusese legiferat, statul român nu îi va permite, amintindu-i mereu că este evreu. Deși această dramă identitară este drama ambelor *uri*, și a celui *biografic* și a celui *profund*, cu siguranță drama *eului profund*, specific identității narative a autorului, i-a dat proporțiile pe care le cunoaștem, ceea ce ne permite să afirmăm faptul că această dramă identitară – așa cum ne este dezvăluită de textul *Jurnalului* – este produsul unei minime ficționalizări. Jurnalul și identitatea narativă devin o cale de comunicare a autorului cu sine însuși, un refugiu la îndemâna diaristului, pentru că „În vremuri de teroare, când oamenii nu se pot exprima public, este firesc ca izolarea și complicitățile la care sunt siliți să-i împingă spre notația de jurnal” (Manea 72). Prin notațiile în jurnal, Sebastian recuperează o minimă formă de securitate, într-

o lume care devenise total nesigură pentru el – evreul Iosif Hechter - odată cu începerea celui de-al Doilea Război Mondial.

Această ambivalență - *autenticitate-ficțiune* - generează o altă polemică, tot atât de comună jurnalului intim ca specie literară, anume măsura în care este sau nu literatură. Dacă ar fi să judecăm după afirmația lui Maurice Blanchot, cum că „literatura începe odată cu scriitura” (Blanchot 282), am putea spune, din capul locului că este literatură, fără alte demonstrații. Dar - pentru că, așa cum spune tot Simion, referindu-se la jurnalul intim, întotdeauna există un *dar* – lucrurile nu sunt nici pe departe definitive atunci când vine vorba despre această controversată specie a genului autobiografic. Simplul fapt de a fi o scriitură nu îl face neapărat literatură, nu-i asigură din capul locului statutul de *operă*. Roland Barthes își pune și el această problemă, întrebându-se dacă: „Pot oare să fac dintr-un jurnal o «operă»?” (244). Răspunsul este însă incert, la sfârșitul *Deliberării*, după ce a încercat să găsească motivații, estetice sau nu, jurnalului intim, Barthes concluzionează: „Jurnalul, astfel ținut, nu mai seamănă câtuși de puțin cu un jurnal” (253). Realitatea infirmă cumva această teorie. Multe jurnale, chiar nedestinate publicului larg – căci nu luăm în calcul jurnalele care sunt scrise din capul locului ca Opere, cu gândul publicării, de unii autori care încearcă să le transforme în „Cartea lor esențială” (Simion 37) - au sfârșit fericit, prin a se bucura de statutul de opere.

În demonstrarea statutului de operă literară a unui jurnal ar putea fi argumente viabile respectarea sau abaterea de la particularitățile genului: realitatea ficționată în locul autenticității absolute, elaborarea frazei și expresivitatea limbajului în locul spontaneității, fragmentarismul controlat pentru crearea unei mai mari impresii de unitate și, nu în ultimul rând, sabotarea confidențialității. Însă, un răspuns definitiv nu poate fi dat, pentru că diarismul în sine nu este un gen definitiv.

Paradoxul este că „pornind prin a sfida convențiile literaturii, multe scrieri intime își fabrică propriile convenții și bat la porțile literaturii. Devin - deseori fără voia autorilor - o formă a literaturii. O ficțiune a nonficțiunii” (Simion 156). Așadar, trecând peste bizarul paradox ca o literatură confesivă, confidențială, să se construiască pe relația cu cititorul, trebuie să admitem faptul că în ceea ce privește o scriere autobiografică precum jurnalul estetica receptării este esențială. Receptarea și capacitatea cititorului de a intui inefabilul devin esențiale și sunt influențate de orizontul de așteptare și de cunoaștere al fiecărui lector în parte. La intuirea acestui inefabil de către cititor contribuie într-o măsură covârșitoare găsirea „tonului just” așa cum l-a numit Sebastian în *Jurnal*, ton care poate conferi confesiunii siguranță și sinceritate, ținând-o departe, în ochii cititorului, de orice mistificație.

Despre *Jurnalul* lui Sebastian, Leon Volovici, în *Prefața Jurnalului*, vorbește ca despre unul „neliterar”, pentru că n-a fost scris cu gândul publicării, însă, chiar neliterar, acesta a ajuns să se construiască totuși ca o *operă*, pentru că „În realitate, acuitatea observației zilnice, coerența și adâncimea introspecției au ca rezultat alcătuirea lentă a unei opere în care constructorul se zidește pe sine, folosind propria viață ca unic material de construcție” (Volovici 10). Chiar dacă Sebastian n-a gândit jurnalul ca operă, n-a dorit să facă din el literatură, nu l-a scris cu gândul publicării, nu l-a prelucrat estetic, acesta este considerat nu doar un „document de prim ordin” (Campus 414), ci și o operă de ficțiune. Un veritabil document de epocă, prin intermediul căruia putem cunoaște viața intelectuală și politică a epocii, marile personalități culturale și politice care au influențat cursul istoriei, preocupările zilnice ale unui intelectual cu numeroase legături în cercuri sociale diverse. Dincolo de calitatea lui de document sau operă literară, *Jurnalul* este impresionant: prin conținut, prin stil și prin personajul – sau

personajele – care-l populează. În *Jurnal* Sebastian și-a mărturisit cu sinceritate acțiunile, gândurile și simțirile, în limitele propriei subiectivități, fapt care nu i se poate reproșa în niciun fel, că până la urmă vorbim de o scriitură intimă. În acest sens *transfigurarea realității* este acceptată, iar numeroasele interpretări divergente generate de receptarea *Jurnalului* sunt doar încercări în descifrarea unei realități care nu poate fi niciodată complet descifrată, pentru că, așa cum Sebastian afirmă într-un articol, „Un scriitor care moare este o lume care se închide. Nimeni nu ne va face să cunoaștem secretele ei pentru totdeauna ferecate” (Sebastian 445).

În concluzie, chiar dacă un jurnal intim ar trebui să fie într-un totuț autentic, fără elemente de ficțiune, și să descrie exact evenimentele pe care le-a trăit autorul, acest deziderat nu este posibil întocmai, deoarece, așa cum am arătat, există anumite elemente de ficțiune care interferează inevitabil cu scrierea diaristică, precum utilizarea limbajului specific, descrierea selectivă a unor evenimente trăite în defavoarea altora sau unghiul subiectiv din care sunt judecate evenimentele, ceea ce face ca scrierea să devină o *ficțiune a nonficțiunii*. Și totuși, nu aceste elemente de minimă ficționalizare definesc jurnalul, ci mai degrabă autenticitatea pe care, la lectură, cititorii o pot intui. În cazul *Jurnalului* lui Sebastian, caracterul privat al acestuia, lipsa intenției de publicare, spontaneitatea stilului, franchețea frazelor, stilul anticlasic, frazele neprelucrate estetic, faptul că „nu-și corectează neglijențele de stil, caligrafiază vorbele interzise (porcoase)” (Simion 275), stilul personal al confesiunii și mărturiile unor fapte socio-politice care pot fi demonstrate cu documente de epocă îi asigură autenticitatea. Dar dincolo de toate aceste argumente, *Jurnalul* este autentic mai ales prin exprimarea unui adevăr – adevărul subiectiv al autorului.

Bibliografie

- Barthes, Roland, *Romanul scriiturii*. Antologie, selecție de texte și traducere de Adriana Babeți și Delia Șepețan-Vasilu, București, Editura Univers, 1987.
- Blanchot, Maurice, *Spațiul literar*. București, Editura Univers, 1980.
- Caiete Critice*, nr. 3-4/1986;
- Chimet, Iordan, *Dosar Mihail Sebastian*. București, Editura Universal Dalsi, 2001.
- Dorian, Dorel, *Sebastian sub vremi. Singurătatea și vulnerabilitatea martorului*. București, Editura Universal Dalsi, 1998.
- Eaking, Paul John, *Writing life writing*. New York and London, Routledge, 2020.
- Lejeune, Philippe, *Pactul autobiografic*. trad. Irina Margareta Nistor, București, Editura Univers, 2000.
- Oțoiu, Marcela Cristina, *Narațiunile identității*. în *Buletin științific*. fascicula filologie, seria A, vol. XXVII, 2018.
- Sebastian, Mihail, *Jurnal 1935-1944*. București, Editura Humanitas, 2016.
- Sebastian, Mihail, *Eseuri. Cronici. Memorial*. ediție îngrijită de Cornelia Ștefănescu, București, Editura Minerva, 1972.
- Simion, Eugen, *Ficțiunea jurnalului intim I. Există o poetică a jurnalului?* București, Editura Univers enciclopedic, 2005.
- Simion, Eugen, *Ficțiunea jurnalului intim III. Diarismul românesc*. București, Editura Univers enciclopedic, 2005.
- Simion, Eugen, *Genurile biograficului. Volumul II*. București, Editura Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2008.
- Vrabie, Diana, *O posibilă tipologie a autenticității*. în *Philologica Jassyensia*, An I, Nr. 1-2, 2005.